

Консультація для вихователів

Методи і прийоми навчання дітей рідної мови

Методи навчання — це способи спільної діяльності вихователя і дітей, спрямовані на розв'язання завдань розвитку мовлення. Щоб розібратися в численних методах і прийомах навчання, правильно оцінити, з'ясувати їх характер і сутність, використовують наукову класифікацію. Класифікують методи навчання за такими ознаками: за характером керівництва розумовою діяльністю учнів (Іюяснювальнo-ілюстратив-ний, репродуктивний, проблемний, частково-пошуковий, дослідницький); за джерелом знань (наочні, словесні, практичні); за напрямом діяльності (практичні, практико-теоретичні, теоретичні). У дошкільній педагогіці методи навчання класифікуються здебільшого за джерелом знань. Розгляньмо їх.

Значне місце в роботі з розвитку мовлення дітей відведено наочним методам: спостереження, екскурсії, екскурсії-огляди, розглядання предметів, картин і картинок, перегляд діафільмів, кінофільмів, телепередач, дидактичні ігри з наочністю. Використання цих методів відповідає дидактичному принципу наочності і наочно-дієвому та наочно-образному характеру мислення дошкільників. Ефективність засвоєння дітьми знань, формування повноцінних уявлень, розвиток таких психічних процесів, як сприймання, пам'ять, мислення і на цій основі розвиток мовлення великою мірою залежать від того, наскільки широко в пізнавальну діяльність уведено різні форми чуттєвого сприймання. Якщо об'єкти доступні безпосередньому сприйманню дітей, вихователь використовує метод спостереження або його різновиди: огляд приміщення, розглядання натуральних предметів, іграшок. Якщо об'єкти недоступні для безпосереднього сприймання, педагог знайомить з ними дітей опосередковано, розглядаючи картини, фотографії, переглядаючи кінофільми, діафільми. Опосередковані наочні методи застосовують і для повторного ознайомлення з об'єктами, закріплення отриманих під час спостережень знань. Водночас виконуються завдання з розвитку словника дітей, формування зв'язного мовлення.

Словесні методи. Значення цієї групи методів полягає в тому, що вони дають можливість поєднувати розширення та закріплення знань дітей про навколишній світ і формувати їхні мовленнєві вміння і навички. До словесних методів належать: читання, розповідання художніх творів, заучування віршів, бесіди, розповіді дітей, переказ. Завдяки словесним методам у дітей можна розвивати вміння розуміти зміст мови, застосовувати знання без опертя на наочність. Уміння успішно засвоювати нові знання, сприймаючи повідомлення без наочності, забезпечує перехід дітей у процесі пізнання за межі безпосереднього сприймання, що значно розширює можливості пізнання світу, а також забезпечує перехід знань на вищий рівень узагальнення, їх систематизацію. Живе спілкування дорослих і дітей, що характерне для словесних методів, має виховне значення — воно викликає почуття, формує певне ставлення до змісту. Живе слово вихователя — взірєць для наслідування і засвоєння літературних норм мови.

Ефективним і доступним для дітей методом є розповідь вихователя. Його мета — сформулювати яскраві й точні уявлення про події чи явища. Прозорість і простота опису об'єкта чи викладу події, лаконічність розповіді, яскравість образів, близькість досвіду вихователя інтересам дітей -необхідні умови успішного сприймання дітьми змісту розповіді. Вихователь обов'язково має брати до уваги вже набуті дітьми знання і пов'язувати з ними нові відомості. За допомогою інтонаційної та художньої виразності, активізуючих прийомів вихователь домагається повнішого засвоєння дітьми змісту, збудження інтересу до нього, що викликає бажання обмінятися враженнями.

Розповіді дітей спрямовані на вдосконалення розумової діяльності, глибшого усвідомлення знань і формування мовленнєвих умінь. У навчанні дошкільників

використовують розповіді різного характеру: переказ, опис, сюжетну розповідь з досвіду, творчу розповідь, розповідь-міркування, розповідь-пояснення. Розповідь дитини передбачає її спрямованість на слухача. Бажання бути зрозумілим спонукає до вибору мовних засобів, що найточніше передають зміст думки. Відображення у мовленні раніше сформованих уявлень і знань сприяє їх уточненню і закріпленню.

Читання художніх творів розширює і збагачує знання дітей, формує здібності до сприймання і розуміння художньої літератури, відтворення словесного образу, розуміння основних взаємозв'язків, здатність розуміти образність творів, викликати емоційну активність.

Одним із словесних методів є бесіда. За Є. Фльориною, залежно від дидактичної мети, бесіди поділяють на вступні, супроводжувальні та підсумкові. Вступні бесіди вихователь проводить тоді, коли знайомить дітей з новими явищами, формує нові навички, способи дії. Під час вступної бесіди він виявляє знання, досвід дітей з певної теми, уточнює їх, активізує і на основі цього ставить перед дітьми пізнавальні й практичні завдання, викликає до них інтерес. Супроводжувальна бесіда використовується під час спостережень, екскурсій, розглядання картин.

Підсумкова або узагальнювальна бесіда проводиться з метою систематизації знань, їх подальшого поглиблення й усвідомлення. Вона планується як самостійне заняття. За допомогою спеціально підібраних запитань вихователь активізує пізнавальну діяльність, виправляє і розвиває думку, доповнює знання, вчить простих міркувань. Такий позитивний обмін думками сприяє розвитку мислення і пізнавальних інтересів, розвитку мовлення. Правильно побудована бесіда спонукає дітей активно ставити запитання і намагатися знайти на них відповіді. За характером запитань можна довідатися про спрямованість дитячого мислення і про те, що є найважчим для розуміння. Складність розумової діяльності, якої вимагає узагальнювальна бесіда (розуміти мету, робити висновки, давати оцінку та ін.), робить її методом, доступним лише старшим дошкільникам.

Практичні методи. Мета цих методів — навчити дітей на практиці використовувати отримані знання, допомогти набути й удосконалити мовленнєві вміння і навички. До практичних методів належать словесні дидактичні вправи, ігрові методи, елементарні досліди й моделювання.

Вправи — це багаторазове повторення дітьми розумових і практичних дій. За характером вони можуть бути: імітаційні (просте повторення складного слова для його запам'ятовування чи звука для оволодіння вимовою), конструктивні (вправляння в оволодінні розумовою дією -добір узагальнювальних слів до групи прикметників чи іменників, добір протилежного за значенням слова тощо), творчі (використання засвоєних способів у нових умовах, наприклад, самостійна постановка запитань у бесіді).

У дошкільному закладі практичні методи нерідко мають ігровий характер. До них належать дидактичні ігри, наочні ігри-заняття, ігри-інсценівки. Одним із компонентів ігрового методу є уявлювана ігрова ситуація (за наявності сюжету, ролей, ігрових і операційних дій). Наприклад, для вправляння дітей у зв'язному мовленні імітується крамниця з виставкою іграшок. В інших випадках використовується тільки роль, наприклад розповідь від імені героя під час навчання переказу літературних творів. Своєрідними практичними методами є наочні ігри-заняття етичного характеру, розроблені С. Петеріною. За вихователем у разі використання ігрового методу зберігається провідна роль: він визначає зміст навчальних завдань, характер і послідовність ігрових і практичних дій, наводить зразок виконання завдання, пояснює, виправляє помилки, допущені дітьми, спонукає до активності й самостійності дітей. Так, на занятті *«Лялька*

Таня у нас в гостях» діти не лише спостерігають за лялькою, а й самі виконують низку реальних практичних дій: сідають за накрыті до чаю столи, вчаться підтримувати спільну розмову, виявляти увагу одне до одного. Активна позиція дорослого дає можливість використати цей метод в усіх ланках процесу навчання.

Одним із різновидів ігрового методу є *автодидактична гра*, в якій усі дії дітей можна регулювати ігровими завданнями й ігровими правилами. Автодидактична гра використовується з метою закріплення, уточнення, систематизації наявних уже знань.

Роботу зі знайомим літературним текстом можна проводити за допомогою гри-драматизації, інсценування.

На заняттях з навчання грамоти, розвитку зв'язного мовлення використовують моделювання як наочно-практичний метод. Доступність методу моделювання розкрито психологами О. Запорожцем, Л. Венге-ром, М. Поддьяковим, Д. Ельконіним. Визначається він тим, що в основу моделювання покладено принцип заміщення реальних предметів іншими предметами, зображеннями, знаками. Діти оволодівають умінням заміщувати об'єкт у грі. Це дає можливість перенести ці вміння у навчання й застосовувати моделі. Так, діти старшого дошкільного віку за допомогою схеми та фішок оволодівають умінням відтворити звукову, складову модель слова, графічно зобразити словесний склад речення, позначити схематично структуру діючих осіб розповіді. Добір методу залежить від дидактичної мети навчання і змісту освітньої роботи. У практичній діяльності всі означені методи не використовуються ізольовано, а здебільшого в різних комбінаціях один з одним. Залежно від змісту навчального матеріалу та вікових особливостей дітей перевагу віддають тому чи іншому методу.

Прийом — це елемент, складова частина методу. Кожен метод має кілька прийомів. У методиці розвитку мовлення і в дошкільній педагогіці прийоми класифікують залежно від місця в них наочності й емоційності. Вони поділяються на наочні, словесні та ігрові.

Найважливішими є *словесні прийоми*, мовленнєвий зразок, запитання, пояснення, вказівка, оцінювання дитячого мовлення.

Мовленнєвий зразок — правильна, спеціально підготовлена мовленнєва діяльність вихователя, яку повинні наслідувати діти. Незалежно від форми у вигляді слова, речення, зв'язного висловлювання зразок має бути доступним дітям. Особливо це стосується зразка зв'язної розповіді в мовленнєвій діяльності дітей. Під час одного заняття за можливістю його використовують кілька разів.

Запитання — словесне звертання, що вимагає відповіді, передбачає використання наявних знань. У роботі з дітьми застосовують як репродуктивні запитання, що вимагають простого відтворення, констатації фактів (що? який? де? куди? як?), так і пошукові, що вимагають висновків (навіщо? чому? чим схожі?). Під час навчання розповіді запитання використовують у вигляді плану. Вони мають бути простими, зрозумілими дітям. Чітке формулювання пунктів плану, логічний взаємозв'язок запитань, опертя на чуттєвий досвід забезпечують послідовність і логічність викладу дітьми своїх думок.

Пояснення широко використовуються у процесі спостережень, розглядання картин, предметів, щоб допомогти дітям зрозуміти окремі сторони, взаємозв'язки, причинові залежності предметів і явищ. У бесіді вихователь послуговується поясненнями для узагальнення, аналізу тих фактів, які відомі дітям; на заняттях з розвитку зв'язного мовлення — для пояснення тих вимог, які ставляться до мовлення дітей. Пояснення дітям змісту і послідовності навчальних дій називаються *вказівками*.

Оцінювання мовлення дітей є також важливим прийомом навчання. Це розгорнуте мотивоване судження про засвоєння дитиною знань, якість виконання завдань, мовленнєве вміння і навички. Здебільшого оцінюються позитивні сторони мовленнєвої діяльності дітей. Оцінювання відбувається в процесі заняття, з тим, щоб до нього прислухалися діти і наслідували у своєму мовленні кращі зразки товаришів. Оцінюється не лише зміст, форма мовлення, а й вияв дітьми старанності, творчості, ініціативи. В

окремих випадках вихователь може висловити свою думку про відповідь у формі схвалення, зауваження, засудження.

Наочні прийоми — показ картинки, іграшки, предмета, руху або дії, артикуляції звуків. Показ супроводжується словесними прийомами: поясненням, вказівкою, запитанням.

У розвитку мовлення дошкільників велике значення мають *ігрові прийоми*: створення ігрової ситуації, виконання ігрових дій, звуконаслідування, загадкова інтонація голосу, використання жартів. Як ігрові прийоми можуть виступати елементи дидактичної гри, гри-інсценізації. У практичній діяльності найчастіше використовується комплекс прийомів.

Для успішного розвитку мовлення дітей дошкільного віку в дитячих установах потрібно створити відповідні умови, а саме: гігієнічні, що забезпечують охорону органів зору, слуху; правильне мовлення навколишніх людей; змістовність дитячого життя; забезпечення мовленнєвої практики; наявність посібників із розвитку мовлення.

Важливими умовами розвитку мовлення дітей є врегульована діяльність центральної нервової системи, органів зору і слуху. У «ГРУ» повій кімнаті не допускати великого шуму, який негативно впливає на органи слуху, реагувати на скарги дітей, пояснювати батькам про необхідність обереганя дитячого слуху.

Іншою важливою умовою розвитку мовлення дітей є правильне мовлення людей, які їх оточують. Діти засвоюють мову, наслідуючи мову дорослих. Зразком для наслідування має бути чисте, літературно правильне мовлення. Мовлення вихователя, звернене до дітей, є педагогічним засобом впливу на них, тому воно має відрізнятися від звичайного розмовного побутового мовлення і відповідати таким вимогам: бути наближеним до літературного стилю, неголосним, привітним, увічливим. Систематичне вдосконалення мовлення є професійним обов'язком вихователя.

Необхідною умовою розвитку мовлення дітей є налагодження з перших днів перебування їх у дитячій установі змістовного цікавого життя. Правильно організовані спостереження за навколишнім світом, колективні ігри, трудова діяльність пробуджують у дітей бажання поділитися своїми думками, планами, радістю від пережитого з іншими людьми. Змістовне життя сприяє розвитку в дітей позитивних емоцій, зближує дитячий колектив, настрює на встановлення таких взаємин, за яких мовленнєве спілкування стає органічною потребою. Однак розвиток мовлення на тлі такого життя призводить до виховання негативних рис — пустої балакучості.

З цією умовою пов'язане забезпечення різноманітної мовленнєвої практики дітей. Сприймання чужого мовлення, яким би досконалим воно не було, ще не дає дитині можливості користуватися мовою як засобом спілкування. Потрібне систематичне мовленнєве вправляння дітей. Воно здійснюється як на заняттях через спеціальні дидактичні вправи, так і в процесі повсякденного життя.

Характерною особливістю розвитку мовлення дітей є зв'язок слова з образом. Безпосереднє сприймання предметів і явищ — основа для свідомого засвоєння слів. Тому в дошкільному закладі мають бути наочні посібники, що допоможуть здійсненню завдань із розвитку мовлення дітей. Вони поділяються на кілька груп:

перша група — методичні посібники (друковані й рукописні). Методична література, розроблені конспекти занять, проведення літературних ранків, вікторин, записи дитячого мовлення повинні бути впорядковані за темами. Так само оформляються й каталоги наявного методичного матеріалу, картотеки журнальних статей. У куточку технічних засобів крім діафільмів, кінофільмів, фонохрестоматій, мають знаходитися впорядковані діатеки;

друга група — наочні навчальні посібники для дітей: натуральні (реальні предмети) і зображувальні (іграшки, картинки, **фотографії**, платівки). Особливий різновид наочності — дидактичний матеріал для навчання грамоти, настільні дидактичні ігри;

третья група — дитяча художня література;

четверта група — різні види театрів.

Ці умови не виникають самі собою, створення їх вимагає певних зусиль і наполегливості; їх необхідно постійно підтримувати, щоб вони перетворилися на міцні традиції дошкільного закладу.